

LEBRIS | We know
books

TIM MARSHALL

**PRIZONIERII
GEOGRAFIEI**

ZECE HĂRȚI CARE ÎȚI SPUN
TOT CE TREBUIE SĂ ȘTII
DESPRE POLITICA GLOBALĂ

Traducere din limba engleză
PETRU IAMANDI

LITERA
București

Cuprins

Cuvânt-înainte

de sir John Scarlett, cavaler în grad de comandor
al Ordinului Sf. Mihail și Sf. Gheorghe,
cavaler al Ordinului Imperiului Britanic

7

Introducere..... 9

1. Rusia 17

2. China..... 44

3. SUA..... 70

4. Europa de Vest 93

5. Africa..... 115

6. Orientul Mijlociu..... 138

7. India și Pakistan 173

8. Coreea și Japonia 197

9. America Latină..... 216

10. Arctica..... 239

Concluzie..... 255

Bibliografie 259

Mulțumiri..... 263

Indice..... 264

RUSIA

Vast (adjectiv): cu suprafață mare; imens.

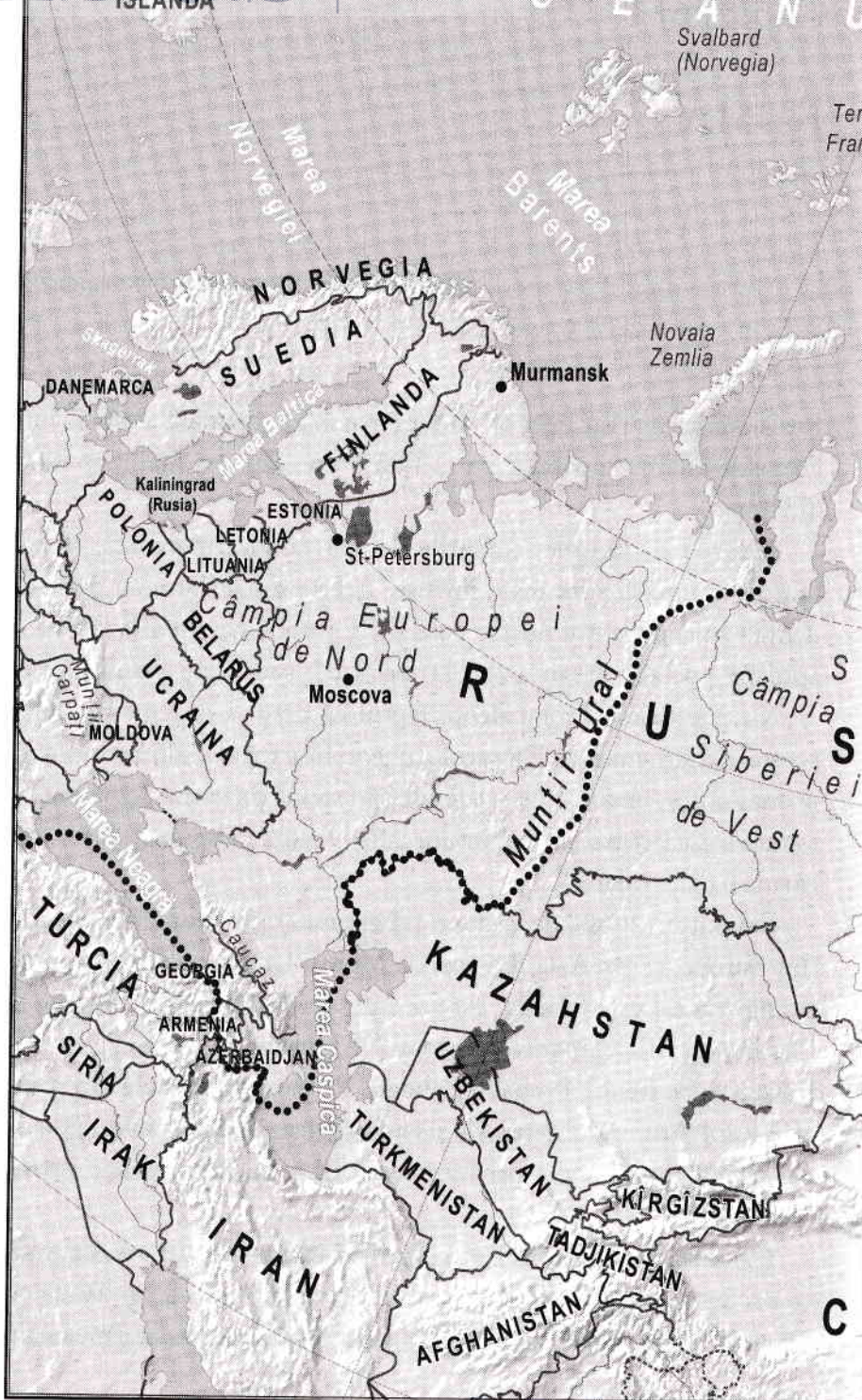
Rusia este vastă. Este imensă. Are cea mai mare suprafață. Peste 17 milioane de kilometri pătrați, cu 11 fuse orare; este cea mai mare țară din lume.

Pădurile ei, lacurile, cursurile de apă, tundra înghețată, stepa, taigaua și munții sunt toate imense. Aceste dimensiuni au pătruns demult în conștientul nostru colectiv. Oriunde ne-am afla, Rusia e aproape, poate la est sau la vest, la nord sau la sud – este Ursul Rusesc.

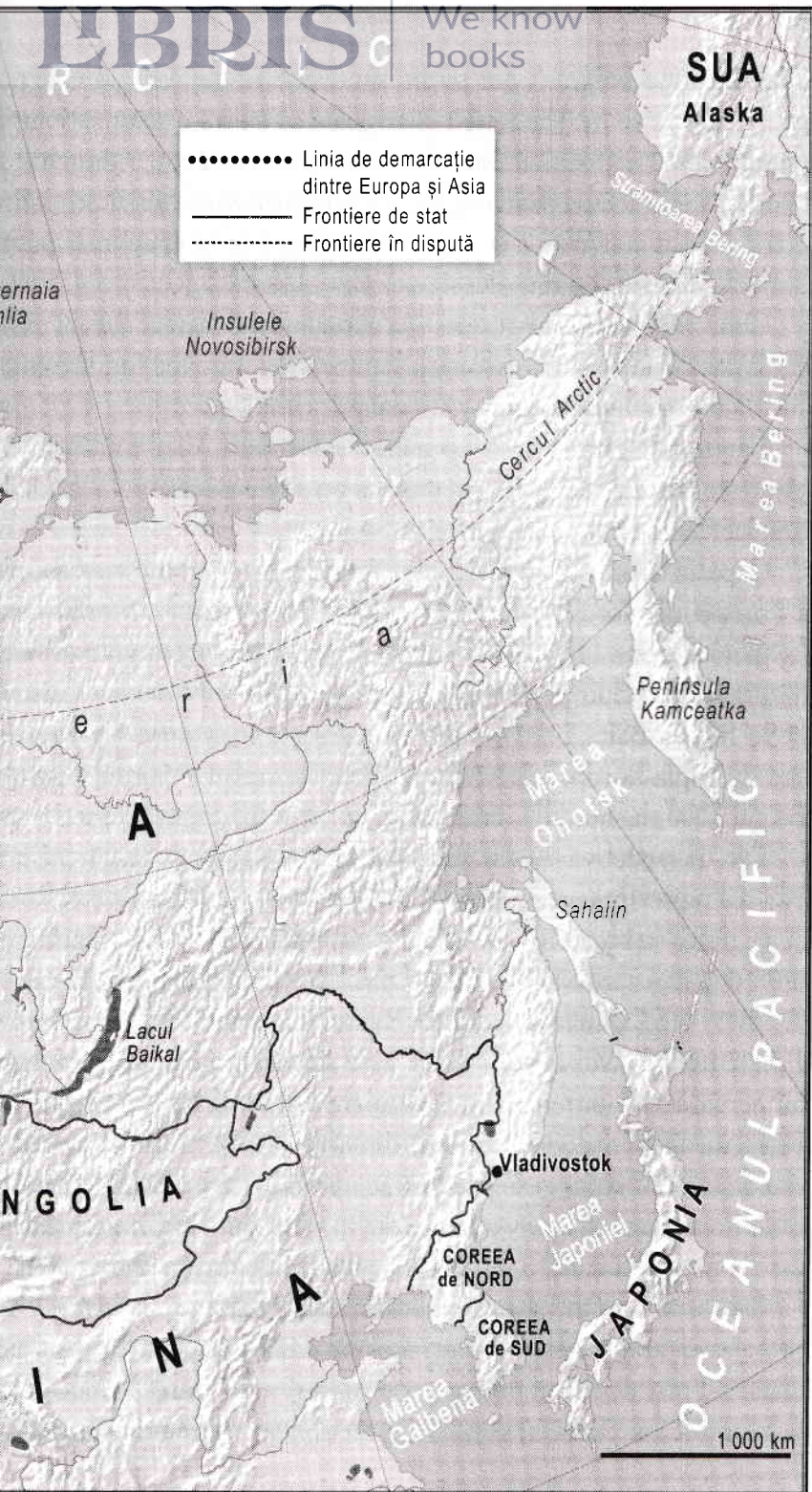
Nu este deloc o coincidență faptul că ursul a devenit simbolul acestei națiuni imense. Este acolo, uneori hibernează, alteori mormăie, maiestuos, feroce. Rușii se feresc să-i spună pe nume, temându-se să nu-i trezească partea mai întunecată. De aceea îi spun *medved*, „cel căruia îi place mierea“.

Cel puțin 120 000 de *medvezi* trăiesc într-o țară care face parte și din Europa, și din Asia. La vest de Munții Ural se află Rusia europeană. La est este Siberia, care se întinde până la Marea Bering și Oceanul Pacific. Chiar și în secolul XXI, îți trebuie șase zile ca să o traversezi cu trenul. Probabil că liderii Rusiei privesc mereu în susul și în josul țării, văd diferențele și își formulează politica în funcție de ele; de mai multe secole, privesc în toate direcțiile, dar se concentrează pe vest.

Când scriitorii încearcă să surprindă esența acestui urs, de multe ori se folosesc de celebra remarcă despre Rusia a lui Winston Churchill, din 1939: „Este o ghicitoare învăluită într-un mister în

- Linia de demarcație dintre Europa și Asia
- Frontiere de stat
- - - - - Frontiere în dispută

interiorul unei enigme“, dar puțini sunt cei care o citează până la capăt. Remarca se încheie astfel: „dar poate că există o soluție. Soluția este interesul național al Rusiei.“ Șapte ani mai târziu, Churchill a folosit această soluție pentru a găsi propria dezlegare a ghicitorii, afirmând: „Sunt convins că cel mai mult admiră forța și cel mai puțin respectă slăbiciunea, mai ales slăbiciunea militară“.

Churchill parcă s-ar fi referit la actuala conducere a Rusiei care, chiar dacă s-a înfășurat în mantia democrației, rămâne fundamental autoritară, punând interesul național pe primul loc.

Când nu se gândește la Dumnezeu și la munți, Vladimir Putin se gândește la pizza. Mai precis la forma unei felii de pizza – o pană de despicat lemne.

Capătul subțire al acestei pene este Polonia. Aici, întinsa Câmpie a Europei de Nord, care se întinde din Franța până în Munții Ural (acoperind peste 1 600 km spre sud și spre nord, alcătuind o graniță naturală între Europa și Asia), are o lățime de sub 500 km. Începe de la Marea Baltică, în nord, și se sfârșește în Munții Carpați, în sud. Câmpia Europei de Nord cuprinde tot vestul și nordul Franței, Belgia, Olanda, nordul Germaniei și aproape întreaga Polonie.

Din perspectiva Rusiei, aceasta este o sabie cu două tăișuri. Polonia reprezintă un coridor relativ îngust prin care, la nevoie, Rusia și-ar putea trimite forțele armate, împiedicând astfel înaintarea unui dușman spre Moscova. Dar, din acest punct, pana începe să se lătească; când ajunge la granițele Rusiei are peste 3 200 km lățime și e plată până la Moscova și dincolo de ea. Chiar și pentru o armată numeroasă ar fi extrem de greu să apere toată această suprafață. Dar Rusia nu a fost niciodată cucerită din această direcție, în parte datorită adâncimii strategice. Până să se apropie o armată de Moscova, căile prea lungi de aprovizionare devin nesustenabile, o greșeală pe care Napoleon a făcut-o în 1812 și pe care Hitler a repetat-o în 1941.

De asemenea, în Extremul Orient rusesc, geografia este cea care protejează țara. E dificil să muți o armată din Asia până în Rusia asiatică; cel mai de temut dușman e zăpada și nu ai putea ajunge decât la Munții Ural. Apoi, ai avea de apărat un teritoriu masiv, în condiții

vitrege, cu căi lungi de aprovizionare și cu un risc mereu prezent al unui contraatac.

Ai putea crede că nimeni nu intenționează să invadeze Rusia – opinie neîmpărtășită de ruși, și pe bună dreptate. În ultimii 500 de ani, au fost invadați de câteva ori dinspre vest. Polonezii au traversat Câmpia Europei de Nord în 1605, urmați de suedezi, sub Carol al XII-lea, în 1708, de francezi sub Napoleon, în 1812, și de germani, de două ori, în ambele războaie mondiale, în 1914 și 1941. Dintr-un alt punct de vedere, dacă facem socoteala începând cu invazia condusă de Napoleon în 1812 și incluzând Războiul Crimeii din 1853–1856, plus cele două războaie mondiale până în anul 1945, rușii au luptat în Câmpia Europei de Nord sau în vecinătatea ei o dată la fiecare 33 de ani.

La sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, în 1945, rușii ocupau teritoriul cucerit de la germani din Europa Centrală și de Est, o parte din el intrând, ulterior, în componența URSS, care a început să semene tot mai mult cu vechiul Imperiu Rus. În 1949, a luat ființă Organizația Tratatului Atlanticului de Nord (NATO), prin asocierii statelor europene și nord-americane, în vederea apărării Europei și a Atlanticului de Nord de pericolul agresiunii sovietice. În replică, majoritatea statelor comuniste din Europa – sub conducerea Rusiei – au alcătuit Pactul de la Varșovia, în 1955, un tratat care avea drept scop apărarea militară și ajutorul reciproc. Pactul trebuia să fie bătut în cuie, dar, privind retrospectiv, la începutul anilor 1980, cuiele au început să ruginescă și, după căderea Zidului Berlinului, în 1989, Pactul s-a dezmembrat.

Președintele Putin nu e deloc un admirator al ultimului președinte sovietic, Mihail Gorbaciov. Îl acuză că a subminat securitatea Rusiei și consideră că dezmembrarea fostei Uniuni Sovietice, în anii 1990, a constituit „un dezastru geopolitic major al secolului“.

De atunci, rușii urmăresc cu îngrijorare cum NATO se apropie pas cu pas, tot mai mult, încorporând țări despre care Rusia susține că i-ar fi promis că nu vor adera: Republica Cehă, Ungaria și Polonia în 1999, Bulgaria, Estonia, Letonia, Lituania, România și Slovacia în

2004, Albania în 2009. NATO declară că nici una dintre aceste țări nu a dat asigurări în această privință.

Ca toate marile puteri, Rusia gândește pe termen lung, pentru următorii o sută de ani, și înțelege că, în acest timp, orice se poate întâmpla. Acum un secol cine și-ar fi închipuit că forțe armate americane vor fi staționate la câteva sute de kilometri de Moscova, în Polonia și în țările baltice? Până în 2004, la doar 15 ani după 1989, cu excepția Rusiei, toate fostele state membre ale Pactului de la Varșovia au aderat la NATO sau la Uniunea Europeană.

Administrația de la Moscova este preocupată de acest lucru, cum este preocupată și de istoria Rusiei.

Rusia, ca atare, datează din secolul al IX-lea, când era o federație aproximativă, alcătuită din triburi de slavi din est, cunoscute sub numele de „Kievan Rus“, stabilite în Kiev și în alte orașe așezate de-a lungul râului Nipru, în Ucraina de astăzi. Mongolii, lărgindu-și imperiul, au atacat periodic regiunea dinspre sud și est, pentru ca, în cele din urmă, să o cucerească, în secolul al XIII-lea. Rușii au fost nevoiți să se mute în nord-est, în Moscova și în împrejurimile ei. Această Rusie timpurie, cunoscută sub numele de Marele Principat al Moscovei, nu putea fi apărată. Nu erau nici munți, nici deșerturi, iar râurile puteau fi numărate pe degete. În toate direcțiile, era numai teren plat, iar, dincolo de stepă, la sud și la est, pândeau mongolii. Invadatorul putea avansa pe oriunde, în absența aproape totală a unor obstacole naturale în spatele cărora rușii să-și organizeze apărarea.

Intră în scenă Ivan cel Groaznic, primul țar. El a pus în practică ideea atacului ca apărare – cu alte cuvinte, consolidarea apărării și apoi expansiunea. De la el a pornit totul, omul care venea în sprijinul teoriei potrivit căreia indivizii pot schimba istoria. Fără viziunea lui și fără cruzimea sa dusă la extrem, istoria Rusiei nu ar mai fi fost la fel.

Rusia nou creată începuse o expansiune moderată sub bunicul lui Ivan, Ivan cel Mare. Expansiunea a fost accelerată după ce tânărul Ivan a venit la putere, în 1533. În est a ajuns până la Munții Ural, în sud până la Marea Caspică, în nord până la Cercul Arctic. A obținut

ieșirea la Marea Caspică și ulterior la Marea Neagră, folosindu-se de Munții Caucaz ca de o barieră parțială între ruși și mongoli. În Cecenia a fost construită o bază militară menită să-i descurajeze pe eventualii atacatori, fie ei Hoarda de Aur a mongolilor, Imperiul Otoman sau persanii.

Au existat și reculuri, dar, în secolul următor, Rusia va trece de Munții Ural și va pătrunde în Siberia, în cele din urmă, încorporând întreg teritoriul până la Oceanul Pacific, în Extremul Orient.

Acum rușii aveau o zonă-tampon parțială și un spațiu de manevră – adâncime strategică – la care să recurgă în caz de invazie. Nimeni nu avea să-i atace în forță dinspre Marea Arctică, la fel cum nimeni nu voia să treacă Munții Ural ca să-i înfrunte. Teritoriul lor devenea ceea ce este acum Rusia și, ca să ajungi la el dinspre sud sau sud-est trebuia să ai o armată uriașă, o linie de aprovizionare foarte lungă și să-ți croiești drum printre nenumărate poziții de apărare.

În secolul al XVIII-lea, Rusia – sub Petru cel Mare, care a întemeiat Imperiul Rus în 1721, apoi sub împărăteasa Ecaterina cea Mare – a privit spre vest, extinzând imperiul, transformându-l într-una dintre marile puteri ale Europei, stimulată îndeosebi de comerț și de naționalism. Acum o Rusie mai puternică și mai sigură putea să ocupe Ucraina și să ajungă la Munții Carpați. În cele din urmă, a ocupat cea mai mare parte din ceea ce se cunoaște sub numele de țările baltice – Lituania, Letonia și Estonia. Astfel, Rusia era protejată împotriva oricărei incursiuni terestre dinspre vest sau dinspre Marea Baltică.

Acum, Moscova, inima țării, era înconjurată de un inel uriaș care începea în Arctica, cobora prin regiunea baltică, traversa Ucraina, apoi Munții Carpați, Marea Neagră, Munții Caucaz și Marea Caspică, ocolind Munții Ural, care se întindeau până la Cercul Arctic.

În secolul XX, Rusia comunistă a creat Uniunea Sovietică. Dincolo de retorica sloganului „Proletari din toate țările, uniți-vă!“, URSS era, pur și simplu, o versiune a Imperiului Rus la o scară și mai mare. După cel de-al Doilea Război Mondial, s-a întins de la Oceanul Pacific până la Berlin, din Arctica până la granița cu

LBRIS

We know
books

Afghanistanul – o superputere economică, politică și militară cu un singur rival, SUA.

Rusia este cea mai mare țară din lume, de două ori mai mare decât SUA sau China, de cinci ori mai mare decât India, de 25 de ori mai mare decât Regatul Unit. Dar are o populație relativ mică, de aproximativ 144 de milioane, mai puțini locuitori decât Nigeria sau Pakistan. Sezonul prielnic agriculturii este scurt, motiv pentru care Rusia se chinuiește să distribuie în mod adecvat ceea ce cultivă de-a lungul celor 11 fuse orare guvernate de Moscova.

Până la Munții Ural, Rusia este o putere europeană, dat fiind că e o prelungire a Europei, dar nu este și o putere asiatică, deși are graniță cu Kazahstanul, Mongolia, China și Coreea de Nord, plus graniță maritimă cu mai multe țări, printre care Japonia și SUA.

Sarah Palin, care a candidat la postul de vicepreședinte al SUA, a fost luată în râs când se pare că a declarat: „De fapt, Rusia se poate vedea din Alaska“, declarație care în presă a ajuns altfel: „Văd Rusia din pragul casei mele“. Citatul exact este: „Rusia se poate vedea de aici, din Alaska, de pe o insulă din Alaska“. Palin avea dreptate. O insulă rusească din Strâmtoarea Bering se află la aproximativ patru kilometri de o insulă americană din aceeași strâmtoare, Little Diomede, și poate fi văzută cu ochiul liber. Rusia chiar se vede din America.

Sus, în Munții Ural, se află o cruce care marchează punctul în care se termină Europa și începe Asia. Când cerul este senin, priveliștea face toți banii – printre brazi, estul se poate vedea pe o distanță de zeci de kilometri. Iarna locul se acoperă de zăpadă, ca și Câmpia Siberiană de mai jos, care ajunge până la orașul Ekaterinburg. Turiștii se îmbulzesc acolo ca să pună un picior în Europa și unul în Asia. Ți dai seama cât de mare este Rusia de-abia când afli că partea europeană reprezintă doar un sfert din suprafața țării. Chiar dacă ai călătorit aproape 2 500 km de la Sankt-Petersburg, prin vestul Rusiei, ca să ajungi la Munții Ural, mai ai de străbătut peste 7 500 km ca să ajungi la Strâmtoarea Bering și să încerci s-o zărești pe doamna Palin, în Alaska, SUA.

La scurt timp după căderea Uniunii Sovietice, am fost în Munții Ural, în locul în care Europa devine Asia, însoțit de o echipă de cinești ruși. Operatorul era un tip cărunt, taciturn, stoic, un veteran al filmului documentar, fiul operatorului Armatei Roșii care filmase o bună parte din asediul Stalingradului de către germani. L-am întrebat: „Ce ești, european sau asiatic?” S-a gândit câteva clipe, apoi a răspuns: „Nici una, nici alta – sunt rus“.

În pofida poziției privilegiate pe care o ocupă în Europa, Rusia nu este o putere asiatică din mai multe motive. Chiar dacă 75% din teritoriul ei se află în Asia, numai 22% din populație trăiește acolo. Chiar dacă Siberia este „comoara” Rusiei, unde se concentrează cele mai multe zăcăminte de minereuri, petrol și gaze, este o zonă nepriemitoare, înghețată mai tot timpul anului, cu păduri întinse (taigaua), cu un sol sărac pentru agricultură și cu mlaștini cât vezi cu ochii. Numai două rețele de căi ferate traversează Siberia de la vest la est – Transsiberianul și linia principală Baikal-Amur. Există puține rute de transport de la nord la sud, motiv pentru care Rusia nu-și poate exercita puterea în Mongolia modernă sau în China: nu are nici populația necesară și nici căi de aprovizionare.

E foarte posibil ca, pe termen lung, China să controleze părți din Siberia, dar numai ca rezultat al scăderii ratei natalității în Rusia și al migrării unui număr mare de chinezi în nord. Deja, până la Câmpia Siberiană de Vest, plină de mlaștini, între Munții Ural, în vest, și fluviul Enisei, la 1 600 km spre est, se pot vedea restaurante chinezești în majoritatea orașelor mari sau mici, cărora li se alătură tot felul de firme. Este foarte probabil ca spațiile depopulate, pustii, din Extremul Orient rus, să ajungă sub controlul cultural și, în cele din urmă, politic, al Chinei.

Dincolo de teritoriul tradițional rusesc, o mare parte din populația Federației Ruse este de altă origine decât cea rusă și, în consecință, acceptă în silă controlul Moscovei, situație care a dus la crearea unui sistem de securitate agresiv, similar celui din vremurile sovietice. Atunci Rusia era, efectiv, o putere colonială care domnea peste națiuni și popoare care considerau că nu au nimic în comun

cu stăpânii lor; în zone din Federația Rusă – de pildă, Cecenia și Daghestanul, în Munții Caucaz – încă se mai fac auzite ecouri ale acestor resentimente.

Spre sfârșitul secolului trecut, extinderea exagerată, deficitul bugetar, investițiile hazardate în zone greu de populat, dar și înfrângerile suferite în munții Afghanistanului, au dus la căderea URSS. Imperiul Rus s-a micșorat, revenind, mai mult sau mai puțin, la forma din era precomunistă, cu granițele europene la Estonia, Letonia, Belarus, Ucraina, Georgia și Azerbaidjan. Invadarea Afghanistanului în 1979, prin care s-a urmărit sprijinirea guvernului afghan comunist în lupta cu gherilele musulmane anticomuniste, nu a avut niciodată ca scop familiarizarea poporului afghan cu fericirea adusă de percepțiile marxist-leniniste. Moscova nu a dorit decât să-și asigure controlul unui spațiu pentru a preveni ocuparea acestuia de către altcineva.

De remarcat că invadarea Afghanistanului a alimentat mărețul vis al rușilor de a-și vedea armata „spălându-și bocancii în apele calde ale Oceanului Indian“, ca să-l citez pe politicianul rus ultranaționalist Vladimir Jirinovski, și astfel să obțină ceea ce nu avusese niciodată: un port cu apă caldă, care nu îngheață iarna, cu acces liber la rutele comerciale majore ale lumii. Porturile din Arctica, precum Murmansk, îngheață câteva luni pe an: Vladivostok, cel mai mare port rusesc de la Oceanul Pacific, este blocat de gheață cam patru luni pe an și este înconjurat de Marea Japoniei, care e dominată de japonezi. Pe lângă faptul că afectează comerțul, această situație împiedică și flota rusească să acționeze ca o putere globală. În plus, transportul maritim este mult mai ieftin decât cel terestru sau aerian.

Dar, din cauza câmpiilor impunătoare din Kandahar și a munților Hindu Kush, nici o putere invadatoare nu a avut succes în Afghanistan, țara atrăgându-și porecla de „cimitir al imperiilor“. Experiența afghană este adesea numită „Vietnamul Rusiei“; visul Moscovei de a avea propriile porturi la o mare caldă pare tot mai greu de realizat, fiind poate mai îndepărtat acum decât a fost vreodată în ultimii 200 de ani.

Pentru Rusia, lipsa unui port cu apă caldă, care să-i permită accesul direct la oceane, a fost dintotdeauna călcâiul lui Ahile, o problemă la fel de importantă din punct de vedere strategic ca și Câmpia Europei de Nord. Rusia se află într-un dezavantaj geografic și, fără zăcămintele de petrol și gaz, ar fi mult mai vulnerabilă. Nu e de mirare că, în testamentul lui din 1725, Petru cel Mare își sfătuia urmașii să „se apropie cât mai mult de Constantinopol și de India. Cine guvernează acolo va fi adevăratul stăpân al lumii. Prin urmare, duceți mereu războaie, nu numai cu Turcia, ci și cu Persia... Pătrundeți până la Golful Persic, înaintați până în India.“

Când Uniunea Sovietică s-a dezmembrat, s-a împărțit în 15 țări. Astfel, geografia s-a răzbunat pe ideologia sovieticilor, harta recăpătând o configurație mai logică, una în care munții, râurile, lacurile și mările delimitează spațiile în care popoarele trăiesc, își vorbesc limba și își respectă tradițiile. Excepțiile de la regulă sunt „stanurile“, cum ar fi Tadjikistanul, ale căror granițe au fost astfel trasate de Stalin ca să slăbească fiecare stat prin prezența unor minorități numeroase din alte state vecine.

Dacă privim istoria în ansamblul ei – lucru pe care diplomații și strategii militari îl fac de obicei – vedem că fiecare dintre statele care au fost în componența URSS, plus câteva care au făcut parte din alianța militară numită Pactul de la Varșovia, mai are multe mize de jucat pe scena politică. Aceste state pot fi împărțite în trei categorii: cele neutre, grupul prooccidental și grupul prorus.

Țările neutre – Uzbekistan, Azerbaidjan și Turkmenistan – au mai puține motive ca să se alieze cu Rusia sau cu Occidentul. Toate trei își produc propria energie și nu sunt îndatorate nici unei tabere în privința securității sau a comerțului.

În grupul prorus se află Kazahstan, Kirgîzstan, Tadjikistan, Belarus și Armenia. Economiile lor sunt legate de Rusia, la fel cum e legată și o mare parte din economia estului Ucrainei (un alt motiv pentru rebeliunea de acolo). Cea mai mare dintre aceste țări, Kazahstanul, înclină, diplomatic, spre Rusia, iar minoritatea ei rusă, numeroasă, este bine integrată. Dintre cele cinci, numai Tadjikistanul